

thor art-journalistly breaks the problems of man and system, man and religion, humanism and totalitarianism, the absurdity of the world, the search for my own self, inner freedom. The main characters are participants in the controversy, written psychologically, in details. Unlike the modernist intellectual novel with its opening finale, Olga Mack's work has a completed plot. Actually, the reader receives answers to the questions posed by the writer. The personal destiny of the heroes is clearly outlined, respectively – the spiritual conflict between them is completed, and thus the existential dispute is resolved.

It is also noted that, despite the interruption of the development of Ukrainian modernism, in the second half of the twentieth century the intellectual novel continued to develop in the works of B. Boychuk, V. Drozd, P. Zagrebelsky, Y. Izdrik, S. Maidansky, Y. Mushketik, G. Pagutyak, V. Tarnavsky, Val. Shevchuk, G. Shtonya, Y. Shcherbaka.

Key words: creativity of Olga Mak, intellectual novel, specifics of genre nature of Olga Mak's novel «Against Beliefs».

Отримано: 16.09.2019 р.

УДК 821.161.2-3(477.43)Мачківський
DOI: 10.32626/2309-7086.2019-16-2.314-318

Тетяна Джурбій

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ХУДОЖНЬО-БІОГРАФІЧНА ПРОЗА МИКОЛИ МАЧКІВСЬКОГО

На прикладі романів подільського письменника Миколи Мачківського «Чорний дяк» та «До вежі черленої» досліджено типологічні особливості художньо-біографічної прози. Звернено увагу на особливості інтерпретації біографії видатних постатей у романному жанрі.

Ключові слова: роман, художня біографія, Микола Мачківський, Наталія Кашук, Ісайя Кам'ячанин.

На сучасному етапі розвитку вітчизняного літературного процесу помітне місце займає в наукових студіях літературно-біографічна проза. Як сукупність жанрових форм художньої біографії дана проблема стає все частіше об'єктом дослідження сучасних літературознавчих студій. Питання жанрово-стильової специфіки художньо-біографічної прози всебічно висвітлювали вітчизняні й зарубіжні науковці – М. Бахтін, О. Валевський, Г. Винокур, О. Галіч, О. Дацюк, Д. Жуков, Д. Затонський, В. Кардін, Б. Мельничук, Андре Моруа, Ж. Неф, Д. Стус, М. Утехін, І. Янська та ін.

У класичному трактуванні, основними ознаками цього жанру є: правдивість зображення образу видатної особи, високохудожність оповіді, опора на справжні документи та факти, безпристрасність біографа, глибоке занурення в психологію головного героя й таке інше; звернення увагу на альтернативні й фіктивні життєписи, в яких органічно переплелися правда та вимисел. Постмодерні варіантні форми художньої біографічної прози вирізняються синкретичністю – літературна гра з біографічним фактажем поєднується з історичною правдою, при цьому, дотримуючись рідко логічності та послідовності при викладі подій та життєвих фактів.

Жанр класичної художньої біографії інтерпретував у своїй літературній творчості подільський письменник Микола Мачківський. Його роман «Чорний дяк» знайомить читача з письменником давньої української літературної доби Ісайєю Кам'ячанином, «До вежі черленої» – з життєтворчістю класика ХХ століття Наталею Кашук.

Новаторством Мачківського стало те, що він уперше, хай і в художньому творі, систематизував і ґрунтовно опрацював біографії вищезазначених письменників. Постаті, що стали головними персонажами романів М. Мачківського, на сьогодні є малодослідженими та вивченими. Як про Наталію Кашук, так і про Ісайю Кам'янчанина у сучасній літературознавчій науці є дуже мало фактів та відомостей. Ретельно працюючи над архівними матеріалами, письменник систематизував у одному творі ту інформацію, котра була не відомою широкому загалу.

Роман «Чорний дяк» (2000) – літературна версія життя і творчої діяльності давнього українського письменника-полеміста Ісайї Кам'янчанина, написана на основі віднайдених на сьогодні документів. Узятю до уваги також наукові припущення вітчизняних і зарубіжних дослідників (Дмитра Абрамовича, Костянтина Харламповича, Леоніда Юзефовича, Степана Бабишина, Вікторії Колосової, Євгена Денисова, Едварда Кінана, Мечислава Гебаровича тощо).

Ісайя Кам'янчанин – головний герой роману, уродженець Кам'янця-Подільського, син священнослужителів. Він за збігом обставин на довгі роки потрапив у монастирську в'язницю, був заговорований як «Чорний дяк». Ще нині окремі дослідники, пишучи про Ісайю, неодмінно зазначають: «Це той самий Чорний дяк...».

Тому й вмотивованою є назва твору – «Чорний дяк», хоча весь пафос твору спрямовано на супротивне – спростувати наклеп на Ісайю, а отже, зняти з нього його ганебне тавро. Адже велика різниця, скажімо, між московським князем Іваном IV, названим Іваном Грозним і безневинним монахом-книжником Ісайєю, який сам себе називав Кам'янчанином, а не Чорним дяком. Перший, попри неабиякий державницький розум, увійшов в історію як тиран, деспот, душолюб, а другий – постає як лагідна поетична натура, наскрізь пройнята любов'ю до Бога й Людини, прихильна і добра до всього живого, йому не властива чорнота в усіх її проявах.

Микола Мачківський – один з тих, хто реабілітує Ісайю Кам'янчанина, хто змушує громадськість ретельно придивлятися до творчої спадщини нашого земляка і, ясна річ, – до його неординарної постаті, незвичайної долі.

Та слід сказати, що перед автором постало неймовірно важке завдання: у фондах держархіву Хмельницької області збереглося обмаль матеріалів про цю історичну постать. Письменнику-подолянину довелося шукати слідів Ісайї в архівах Кракова, Кишинєва, Києва, Вільнюса, Москви, Вологди, Ростова, що в Ярославській області Російської Федерації. Добрих порадників він знайшов в особі знавця історії Кам'янеччини Тамари Андріївни Сис-Бистрицької, академіка Іона Ізраїлевича Винокура, його колеґ кандидатів історичних наук Миколи Борисовича Петрова, Віктора Степановича Прокопчука, кандидата філологічних наук Віталія Петровича Мацька, подільських краєзнавців Анатолія Володимировича Сваричевського, Євгена Даниловича Назаренка, Тамари Петрівни Міцінської, краківського краєзнавця і літературного слідопита Збігнева Ольшевського, науковців Кишинівського державного архіву, молдовського письменника Мірчи Лютека, московського поета, перекладача й літературного слідопита Юрія Денисова та інших.

Така творча й наукова співпраця надає роману чіткої документальної основи, слугує надійним підґрунтям.

Окрім історичної правди, значне місце у творі займає й художній домисел автора. Письменник, послуговуючись історією, творить вигадані людські образи, художні картини. Тут не обійшлося без творчої фантазії, певної частки домислу, деяких персонажів подано під зміненими прізвищами, оскільки відомо, що такий чоловік був, але, яким було його справжнє ім'я, відомостей не лишилося.

Та історичний контекст є домінуючим, а художній домисел лише підсилює історичну правду. Автор своєрідно інтерпретує історичний матеріал, органічно поєднує його з художнім домислом, вишуканою, образною мовою.

Микола Мачківський обрав своєрідну композиційну форму для свого роману – цикл повістей. Вочевидь, до цього його спонукали ті труднощі, що виникли при опрацюванні історичного матеріалу: не все відомо, що було з Ісайєю, наприклад, у Печерській лаврі, небагато відомостей є про віленський період.

Отже, письменник змушений був обмежуватись певними часовими рамками. Можливо, це не на користь роману, але на користь істині.

Для стилю твору властиве поєднання документалізму з тонким ліризмом і дотепним гумором. Про Івана Грозного, скажімо, письменник говорить іронічно, знімає з нього грим офіціозу, що увиразнює цей образ. В окремих епізодах пародіюються історичні та авантюрні романи.

У романі діють й інші історичні особи, зокрема – одноліток, земляк і побратим Ісайї Кам'янчанина письменник просвітитель Герасим Смотрицький, князь Василь-Костянтин Острозький, першодрукар Іван Федоров, молдовський господар Олександр Лепушняну, російський цар Іван Грозний, князь Андрій Курбський, польський король Сигізмунд II Август, французька королева Катерина Медічі.

У романі подається своєрідна версія життя і духовних шукань письменника-полеміста Ісайї Кам'янчанина.

Словом, ми маємо перший літературний твір про нашого далекого предка – письменника-полеміста, богослова, книжника Ісайю Кам'янчанина.

Свого часу роман анутовався і рецензувався в «Літературній Україні», «Подільських вістях», «Молодіжній газеті» (Полтава), журналі «Соборність» (Мюнхен) та інших виданнях.

Другий біографічний роман «До вежі черленої» (2005) Миколи Мачківського присвячений життю і творчості однієї з перших письменниць, що належала до шістдесятників, Наталії Кашук (1937-1991), яка є відомою українською поетесою і журналісткою. В анотації до книги читаємо: «Зворушливо розповідається у творі про зустрічі поетеси з видатними майстрами слова Павлом Тичиною, Максимом Рильським, Платоном Вороньком, хірургом Миколою Амосовим, про її дружбу з передчасно згаслими молодими поетами Степаном Будним, Василем Симоненком, Віктором Кушніром, Володимиром Соботовичем, скульптором Галиною Кальченко, кіноактором Іваном Миколайчуком» [1].

Якщо матеріалу для попереднього роману практично не було, то для написання «До вежі черленої» автор використав багато інформації зі спогадів сучасників Наталії Кашук.

Однією із сюжетних ліній роману є історія дружби Наталії Кашук з відомим ученим, професором, літературознавцем, її однокурсником Богданом Мельничуком. Це не лише дружба яскравих особистостей, а передусім людей, закоханих у рідне слово, рідну пісню. В основу книги лягли розповіді друзів Н.Кашук, зокрема, і спогади Богдана Мельничука.

Її дитячі та юнацькі роки пройшли в Кам'янці-Подільському (народилася у м. Слов'янську на Донеччині 25 жовтня 1937 року. У романі описано важкі воєнні дні та поневіряння, які довелося пережити сім'ї, добираючись до Кам'янця), тут вона навчалася в школі. Після невдалої спроби вступити на філфак Московського університету дівчина за порадою її літературної наставниці, доцента Кам'янець-Подільського університету Євгенії Гінзбург подає документи до Чернівецького держуніверситету. Стає першокурсницею філфаку. Вибір був не випадковим: це було місто українських письменників Юрія Федьковича

і Ольги Кобилянської – Соловія і Соловії (друга частина роману), місто українського духу, органічного для молоді Наталі. У Чернівецькому університеті навчається упродовж 1954-1956 років, згодом переводиться в Київський національний університет імені Тараса Шевченка (1956-1959 рр.). Стає членом Спільки письменників України, працює у київському видавництві «Дніпро», у журналі «Україна». Привабливим є образ ліричної героїні, її поезії – образ жінки, перейнятої однаковою мірою як своїми особистими, так і громадянськими болями, жінку мужньою й одержимою творчістю. Цим останнім Наталія Кашук нагадує Лесю Українку. У романі яскраво описано той спогад, коли мати – Галина Олександрівна – подарувала на десятиріччя книжку з поезіями Лесі Українки, та любов до поетеси, її творчості. Чітко описано вплив письменниці на ще маленьку Наталію. Власне, вплив геніальної Лесі на її творчість є безперечним.

Наталія Кашук за походженням була україною, постаттю із досить виразними рисами українського національного характеру. Людиною з виразним почуттям національної гідності, залюбленою в українську старовину, чому сприяла дружба й опіка над нею відомої кам'янецької фольклористки й красавиці Тамари Сис-Бистрицької, з високим рівнем національної свідомості. Їх стосунки дуже детально та правдиво зобразив М. Мачківський у творі.

Пам'ятною була зустріч Н. Кашук з доцентом чернівецького вузу Василем Максимовичем Лесиним. Богдан Мельничук, літературний побратим письменниці, у романі згадує:

«1 вересня 1954 року о 9 годині ранку ми зайшли в 1-шу студентську аудиторію, на першу пару. Доцент Василь Максимович Лесин читав лекцію зі вступу до літературознавства. Але перед тим, як приступити до неї, він зачитав список однокурсників, кожного попросив підвестися, показатися своїм новим друзям зусбіч. Так я довідався, що ота чорненька вродлива кам'ячаночка – Наталія Кашук. Власне, наші першокурсники почали цікавитися одне одним ще до лекції... Але то було знайомство побіжне, неповне. Василь Максимович не просто нас познайомив, а наче побратав. На багато літ, на все життя...»

Сильне враження справила на аудиторію й лекція. Такого оратора, ерудита мені до того не доводилося...» [1, с.146]

Ставлення до Богдана Івановича з боку Наталі було таким же ширим, відвертим і шанобливим. Свідченням цього є факт подальшого життя Наталі (після Чернівців). Йдеться про цитовану у книзі М. Мачківського її закриту рецензію на рукопис книги нарисів Богдана Мельничука «Канадські зустрічі». Простора цитата видається доречною, бо є свідченням того, як однокурсниця сприймала його, старосту академічної групи:

«...Письменник мислячий, глибоко ерудований, поет і публіцист, дослідник жанрів художньої літератури, автор цікавих книжок. Колишній вихованець, а нині викладач філологічного факультету Чернівецького університету Богдан Мельничук їздив у заморську країну згідно з домовою про культурний обмін... Трохи знаючи його натуру зі студентських років, хочу зауважити, що він ніколи не пнеться наперед, буде чекати, поки спитають його думку, його слова... Але ж видавництво знало, який матеріал одержало, і годилось би навіть поза планами, – резерв на такі випадки завжди є, – оперативно, сьогодні на сьогодні, випустити цю книжку» [1, с.152].

На жаль, хворобливий стан Наталі Кашук (серце, ревматизм) змусили дівчину переїхати до Києва, де жила в Святошії її сестра Леся, заміжня за лікарем Дмитром Наливайком. Так виникла надія на добрий догляд за її здоров'ям, відсутній у Чернівцях. З 1 вересня 1956 року Наталія Кашук – уже студентка філфаку Київського держуніверситету.

2 липня 1991-го серце Наталі Кашук зупинилось... Радіо передало ту сумну звістку. Вона приголомшила друзів в усіх куточках України.

Богдан Мельничук і Анатолій Добрянський надіслали рідним телеграму: «Глибоко засмучені непоправною втратою – дочасною кончиною Наталі Кашук. Пам'ять про чудову поетесу з героїчної Лесиної когорти, незабутню товаришку наших студентських літ, ніжно закохану в зелену Буковину, пронесемо через усе життя. Нехай їй буде пухом київська земля!...» [1, с.435].

Саме такою – позитивною, талановитою постає у романі Миколи Мачківського знаменита українська письменниця Наталя Кашук.

Композиційно цей роман також членується на чотири окремі повісті. Тут такий поділ зумовлений періодизацією життєтворчості письменниці, змінами у її житті.

Художньо-біографічна проза Миколи Мачківського є вартісною не лише у художньому плані, а й в історичному. У той час, коли літературне краєзнавство Поділля перебуває на етапі активного розвитку, твори такого жанру стають підґрунтям та основою літературознавчих розвідок.

Список використаних джерел:

1. Мачківський М. До вежі черленої. Роман-життєпис. Хмельницький : Поділля, 2005. 448 с.
2. Мачківський М. Реабілітований Ісайя Кам'янчанин. *Соборність*. 2002. № 2. С. 71-78.
3. Мачківський М. Чорний дяк : роман. Хмельницький : Поділля, 2000. 328 с.

On the example of the novels of the Podolsky writer Mykola Machkivskyi, «The Black Dyak» and «To the Tower of the Red», the typological features of artistic and biographical prose are explored. Attention is paid to the peculiarities of interpretation of the biography of outstanding figures in the novel genre.

At the present stage of the development of the domestic literary process, literary-biographical prose occupies a prominent place in scientific studies. As a collection of genre forms of artistic biography, this problem is becoming increasingly the subject of research in contemporary literary studies.

The genre of classical artistic biography was interpreted in his literary work by the Podolsky writer Mykola Machkovsky. His novel Black Cherry introduces the reader to the writer of ancient Ukrainian literary age, Isaiah Kamyanchanyn, to the Tower of the Green, to the life of the 20th century classic Natalia Kashchuk.

Machkovsky's innovation was that for the first time, albeit in a work of art, he systematized and thoroughly elaborated the biographies of the above-mentioned writers. The figures that have become the main characters of M. Machkovsky's novels are nowadays under-researched and studied. There are very few facts and information about both Natalia Kashchuk and Isaiah Kamyanchanin in modern literary studies. Carefully working on archival materials, the writer systematized in one work the information that was not known to the general public.

Mykola Machkovsky's artistic and biographical prose is valuable not only in artistic terms but also in historical. At a time when the literary history of Podillya is at the stage of active development, works of such a genre become the basis and basis of literary studies.

Key words: novel, art biography, M. Machkovsky, Natalia Kashchuk, Isaiah Kamyanchanyn.

Отримано: 25.10.2019 р.